

מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל חברה ונוער
אגף של"ח וידיעת הארץ

מתרבות חומרית לתרבות רוחנית – טרסות ומעיינות בהרי ירושלים

יד קנדי, חירבת סעדים, שביל המעיינות
"כִּי הָרַ יְהוָה לָךְ כִּי יַעַר הוּא וַיִּבְרָאֲתוּ יְהוָה לָךְ תִּצְאָתִיו" (יהושע יז, יח)

חירבת סעדים, מתוך: [ויקיפדיה](#)

היש"מ מותאם לסדנת "ההר כערש האומה"

מאת: עדי בורלא-מלכין

עריכה: רונית בין

עריכה לשונית: אפרת חבה

עיבוד: אלי שיש

תשע"ג-2013

רח' הנביאים 30, בניין ארלדן ירושלים, 91911, טל': 02-5603190/1, פקס': 02-5602054
inbalba@education.gov – אגף של"ח וידה"א

קובץ זה מכיל קישורים גם לאתרים חיצוניים שאינם אתרי משרד החינוך.
תוכן אתרים אלו, לרבות הפרסומות הכלולות בו, הינו באחריות בעלי האתרים ואינו באחריות משרד החינוך.

מתרבות חומרית לתרבות רוחנית – טרסות ומעיינות בהרי ירושלים

יד קנדי, חירבת סעדים, שביל המעיינות

”כִּי הָרַ יְהוָה לְךָ כִּי יַעַר הוּא וַיִּבְרָאֲתוּ וְהָיָה לְךָ תִּצְאָתִי” (יהושע יז, יח)

שביל המעיינות עובר בין שרידי **חורש ים-תיכוני** טבעי, נטיעות יזומות ו**טרסות חקלאיות**. **מעיינות השכבה**, אשר שפעת זרימתם תלויה בגשמי החורף, נובעים לאורכו ומכונסים במנהרה ובברכה לצורך השקיית הגידולים החקלאיים. מתקנים דוגמת אלה הם עדות לקיומה של **תרבות חומרית** בהר מאז תקופת המקרא. השפעתה של התרבות החומרית על התרבות הרוחנית¹ של עמנו ניכרת עד היום ובאה לידי ביטוי בשבת, בחג ובמועד, בניבים ובמטבעות לשון. הכיסופים לארץ ישראל – שהתמקדו בשנות הגלות בירושלים, במערת המכפלה ובקבר רחל שבהר המרכזי – הובילו לבסוף לייסוד התנועה הציונית ולהקמת מדינת ישראל בארץ ישראל.

משך זמן היש"מ: כ-4.5 שעות (ללא נסיעה).

אורך מסלול ההליכה: 4 ק"מ.

מפה: מפת סימון שבילים מס' 9 – מבואות ירושלים.

נקודת התחלה: **יד קנדי** (נ"צ 212832/628526)

- אפשר להתחיל את המסלול ביד קנדי ולרדת רגלית בשביל ההליכה **הכחול** לכיוון צפון-מערב (כ-15 דקות ירידה) אל חירבת סעדים.

- אפשרות שנייה היא נסיעה לחורבה ברכב ותחילת הליכה ממנה על השביל **הירוק**.

נקודת סיום: חניון כורכר של קק"ל בתחתית **עין שריג** (נ"צ 214032/629527).

עונה מומלצת: סתיו – נוח לטיול, אך ברכות האגירה עודן ריקות. אביב – לאחר הגשמים, כשברכות האגירה והמעיינות מלאים. קיץ – ההליכה בעיקר בתוך יער ולכן החום אינו מכביד.

מגבלות

- סכנת החלקה לאחר ימי גשם.
- אסורה הכניסה לעין עוזי ולעין שריג.
- יש לשים לב כי שביל ישראל חודש ושונה. הוא עובר כעת דרך עין תמר, עין שריג ורק אז יורד לעין חנדק – חל איסור לרדת ממנו לשם קיצור המסלול.

דגשי בטיחות: יש להימנע מכניסה למקורות מים, יש לצעוד בזהירות כדי להימנע מהחלקה.

אין לרדת משבילים מסומנים.

דרגת קושי: קל, ללא נגישות .

אתרים בתשלום: אין.

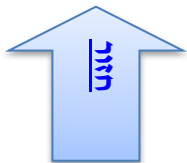
¹ **תרבות רוחנית:** החגים, המועדים, הטקסים, התפילות, הסמלים, השפה והמנהגים המאפיינים תרבות.

מה ביש"מ

1. תיאור מסלול
2. מפת היש"מ
3. תיאור האתרים שבמסלול
4. מהלך הפעילות ביש"מ
5. המחשות ואמצעי עזר לניהול היש"מ:
 - מפות אזור ההר (1)
 - חידון מצויר לתצפית מיד קנדי (2)
 - אגדת חירבת סעדים (3)
 - זיהוי חלקי הטרסה – משימת דרך (4)
 - היוצרות מעיין שכבה – תרשים (5)
 - אגדת הקיסוסית (6)
 - מתחברים למים – ניבים וביטויים הקשורים למים (7)
 - התמצאות וניווט – מפה טופוגרפית של אזור היש"מ (8)
 - ניהול תצפית (9)
 - משל הכרם (10)
 - מעגל השל"ח (11)
- מהו מעגל השל"ח?
6. תנ"ך: דברים יא, י-יא
יהושע יז, יד-יח
ישעיהו ה, א-ח
7. ביבליוגרפיה מומלצת
8. קישורים אינטרנטיים

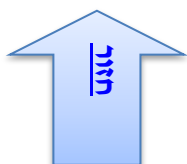
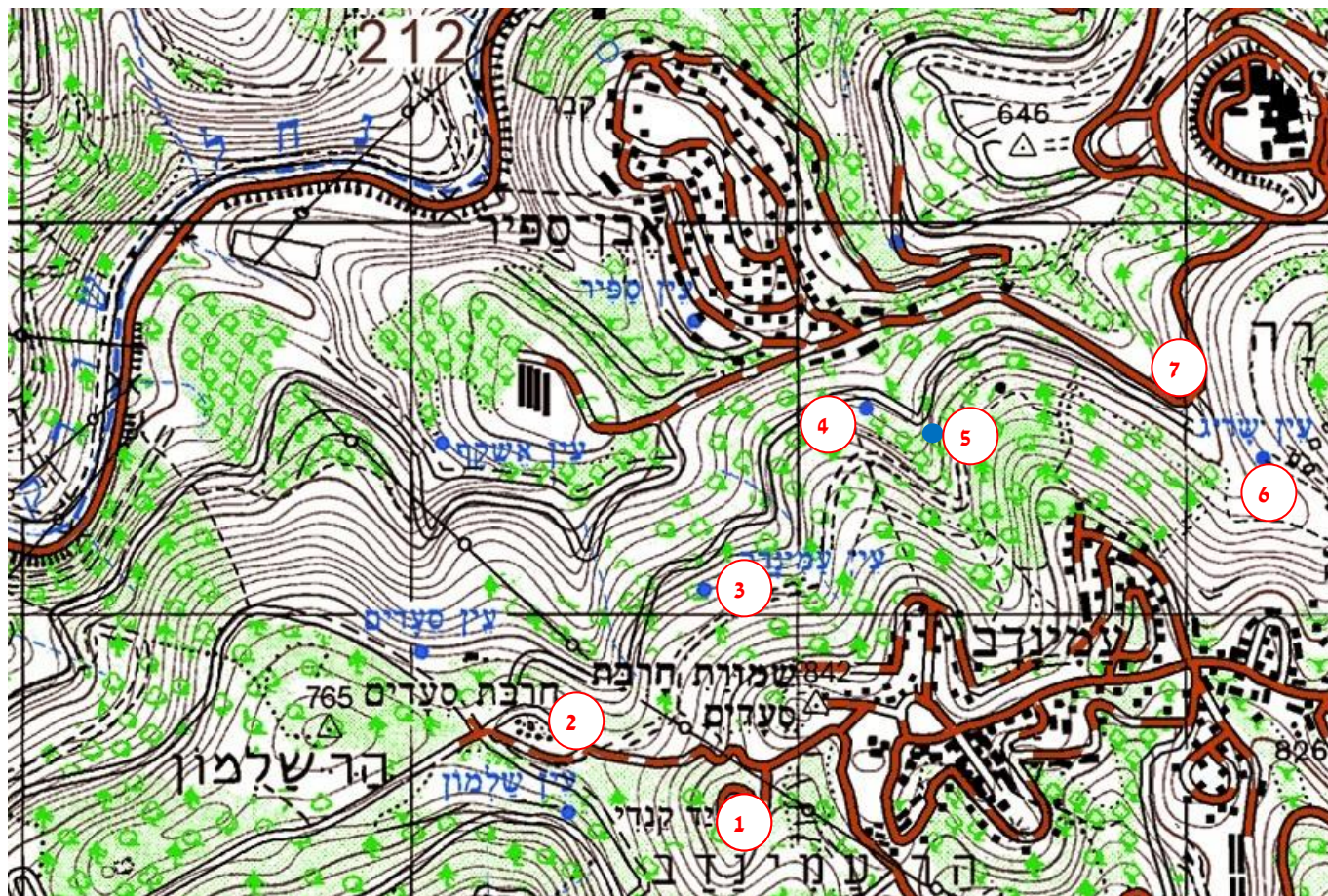
תיאור מסלול

תחילת המסלול [באנדרטת יד קנדי](#) (1), ממנה יש תצפית מרשימה לכיוון צפון, מערב ודרום, ובזמני ראות טובה, אפשר לראות את הים התיכון ולהבחין בארובות תחנת הכוח של חדרה ללא משקפת. מהאנדרטה יורד שביל יפה לכיוון [חירבת סעדים](#) (2), בחירבת סעדים מתחברים לשביל ישראל (שביל המסומן בירוק) והולכים על קו גובה קבוע עד לכמה מעיינות שכבה שעל שביל המעיינות: [עיינות עמינדב](#) (3) – שכוללים נקבה ושתי ברכות אגירה הצמודות זול לזו. בהמשך נמצאת נקבה יבשה, שבה אפשר לראות יפה את שכבת החוואר הצהבהבה. אפשר להיכנס לתוך הנקבה ולצאת מברכות האגירה. ממשיכים ללכת באותו קו גובה עד [עין עוזי](#) (4) ומשם לכיוון [עין תמר](#) (5). ממשיכים בשביל הירוק, עוברים כמה [מעיינות שכבה](#) בדרך, חוצים את שביל הגייפים ועולים לכיוון נ"צ 214208/629424 ל[עין שריג](#) (6). מעין שריג חוזרים אל שביל הגייפים ויורדים בוואדי אל החיבור עם הכביש, אל [חניון הסיום](#) (7) שבו ממתין האוטובוס.

מפת היש"מ: מתוך אתר עמוד ענן

המסלול המוצע מתחיל מתחנה 1 (יד קנדי) או מתחנה 2 (חירבת סעדים). ממשיך לתחנה 3 (עיינות עמינדב), עולה על שביל ישראל לתחנה 4 (עין עוזי), משם לתחנה 5 (עין תמר) וממשיך לתחנה 6 (עין שריג), שם הוא מסתיים בחניון שבמפגש עם כביש הגישה לאבן ספיר (תחנה 7).

תיאור האתרים שבמסלול

יד קנדי (1)

אתר הנצחה לנשיא ה-35 של ארצות-הברית, ג'ון פיצג'רלד קנדי, שנרצח בידי מתנקש ב-22 בנובמבר 1963 בטקסס. האנדרטה מסמלת את הידידות בין ישראל ובין ארצות-הברית ואת הזדהות העם בישראל עם אביו של העם האמריקאי. המבנה מזכיר בצורתו גזע עץ כרות או הר געש, צורות המתייחסות לעוצמתו של הנשיא ולגדיעת חייו באיבם. הוא מורכב מ-51 עמודי בטון, כמספר המדינות בארצות-הברית. העמודים יורדים מגג המבנה, חודרים לקרקע ונמשכים על גבה לאורך רב, כשורשים ארוכים. עיצוב זה מסמל את עוצמת הידידות בין ישראל ובין ארצות-הברית. בין העמודים, חמישים חלונות זכוכית, שבהם חקוקים סמלי המדינות השונות. במרכז המבנה המעוגל, דולק נר תמיד, ומולו מוצב תבליט ראשו של קנדי חקוק בברונזה. סביב האנדרטה ניטע יער שנקרא "יער השלום", ובו כארבעה מיליון עצים.

חירבת סעדים (2)

בערבית ח'רבת סעידה (חירבת המאושרת). סביב החורבה חורש ים-תיכוני, והיא מוקפת עצים רבים. באתר יש כמה מבנים עתיקים, רובם שרידי מנזר ביזנטי: מחסנים, גדרות, מכבש אבן גדול לסחיטת שמן, שרידי מסגד וקברו של השיח' אחמד. בשל המסגד והקבר שבמקום שרדו שם עצי אלון מצוי ועצי חרוב, מהגדולים באזור, שלא נכרתו בשל קדושת המקום. בשטח אפשר לראות גם גת, בורות מים ומערה.

שביל המעינות (3-7)

השביל נמצא על מדרונותיו הדרומיים של נחל שורק. לאורך השביל מעיינות שכבה, שאת חלקם אפשר לפקוד. בחלקם אפשר לראות נקבות חצובות, המרכזות את המים לברכת אגירה, ושרידי טרסות חקלאיות – עדות לחקלאות קדומה בהר.

- **עינות עמינדב (3)** – קבוצה של ארבע נביעות עונתיות, רובן יבשות.
- **עין תמר (4)** – מעיו קטן שנקרא על שמה של תמר נתן, נערה שנספתה בעת טיול בחו"ל כשהייתה בת 21. המעיין נובע מתוך גומה לתוך ברכה ריבועית שיסודותיה נבנו בתקופה הביזנטית. באחת מדפנות ברכת המעיין, חצובים חללים עגולים קטנים. החוקרים משערים שאלו שימשו כמקום להשרצת דגיגים.
- **עין עוזי (5)** – המרכזי והיפה שבין המעינות. מימיו, השופעים כל השנה (בקיץ מתמעטים), נאגרים לתוך ברכה. השם "עין עוזי" משמר את שמו הערבי של המעיין: עין אבו-ע'זי.
- **עין שריג (6)** – נמצא מתחת לבתי היישוב אורה, והוא מלא מים בכל ימות השנה.

מהלך הפעילות ביש"מ

מיקום	נושא	תיאור הפעילות	דגשים	הערות	זמן	ציוד
1	יד קנדי (1)	א. הצגת נושא היש"מ ב. התמצאות במרחב	א. מה מצפה לנו היום? קישור היש"מ לסדנה והצגת המסלול ב. התמצאות בשטח: 1. ע"ג מפה – תלמיד יצביע על רצועת ההר שעליה אנו לומדים. 2. זיהוי האזור הספציפי בהר שבו נטייל היום.	מפות אזור ההר מפה פיזית / מפת ההר מומלץ לבוא כשהכניסה לאגדרטה פתוחה ולהתרשם ממנה גם מבפנים.	15 דק'	- מפה - עזרים מפות אזור ההר (1) התמצאות וניווט – מפה טופוגרפית (8)
2	יד קנדי (1)	תצפית 1. הסבר על האגדרטה לזכרו של קנדי ופתיחת הניווט היומי. 2. הפעלה תחרותית בחוליות.	תרגול התמצאות במפה. חשוב להדגיש בתצפית את מיקום היישובים והאתרים (בראשי הכיפות – ההרים, ובחלקם העליון של המדרונות) לעומת מיקום האזורים החקלאיים (במדרונות שמתחת ליישוב ובעמקים).	פעילות בחוליות: - לחלק לכל חוליה מפות וחידות. המש"צ ירים חידה בכל פעם, החוליה הראשונה שתצביע על המקום במדויק ותזהה אותו תזכה בנקודה. המש"צ ינהל רישום נקודות. יישובים ואתרים נוספים: עמינדב, הר אדר, נבי סמואל, בית זית, תל צובה, צובה, סטף	15 דק'	- תמונות חידון מצויר (2)
3	הליכה לחירבת סעדים	הליכה	ירידה במסלול לכיוון צפון-מערב.	אחרי גשמים – לרדת בזהירות. חציית כביש בהגעה לחירבת סעדים על-פי נוהלים.	15 דק'	
4	חירבת סעדים (2)	1. ארוחת בוקר 2. אגדת חירבת סעדים 3. ההתיישבות בהר	1. משימת חוליה – הצגת אגדת חירבת סעדים. 2. נקודות ציון מרכזיות בתהפוכות ובתמורות שחלו באוכלוסיית ההר בארץ ישראל לאורך הדורות עד ימינו.	- יש לאסוף את שאריות הארוחה ולשאת אותם אתכם.	20 דק'	- משימת חוליה - בחירבת סעדים אגדת חירבת סעדים (3)

5	חיבור לשביל המסומן בירוק	תצפית	תחרות בחוליות	- כל זיהוי מקנה נקודה. מש"צ ינהל רישום. חשוב להדגיש בתצפית היכן ממוקמים היישובים והאתרים (בראשי הכיפות ובחלק העליון של המדרונות) לעומת מיקום האזורים החקלאיים (במדרונות שמתחת ליישוב ובעמקים).	אם הסיור מתחיל בנקודה זו ולא ביד קנדי, יש במקום כתף יפה לקיום תצפית. - יש להתייחס לתכסית: שבילים, קווי מתח גבוה, חורבה, מעיינות, כבישים, יישובים (אבן ספיר והלולים שלי), בית החולים הדסה עין כרם, עין כרם, קריית מנחם, הר איתן, נחל שורק, אזורים מיוערים וכיו"ב. כמו כן, יש להתייחס לתבליט: נחלים וגאיות, כיפות, אוכפים, שלוחות, קווי גובה וכיו"ב.	20 דק'	התמצאות וניווט – מפה טופוגרפית (8) ניהול תצפית (9) יש להכין לתלמידים מקרא מפה, מתוך מפת סמ"ש "מבואות ירושלים" – מס' 9
6	הליכה לעינות עמינדב	זיהוי טרסות, נקבות וברכות אגירה	משימת דרך: כל ראש חוליה מקבל משימת דרך זיהוי חלקי הטרסה (4) שנותחה בכיתה ונדרש לזהות עם חולייתו את חלקי הטרסה השונים בשטח. המש"צ ינהל רישום נקודות.	בהובלת ראשי חוליות. מש"צים מנהלים רישום נקודות. המורה יתייחס למשל הכרם (10)	20 דק'	- תרשים מבנה הטרסה מתוך ספר הלימוד. משימת דרך: זיהוי חלקי הטרסה (4) תנ"ך משל הכרם (10)	
7	נקבה יבשה בעיינות עמינדב (3)	כניסה לנקבה יבשה	הדגמת דרך העברת המים מתוך ההר דרך הנקבה אל ברכות האגירה – דרך הרגליים. המחשה – מעין שכבה.	כל תלמיד שנכנס מזכה את החוליה בנקודה.	15 דק'	תרשים היווצרות מעין שכבה (5)	
8	הליכה לעין עוזי	הליכה וביצוע משימת דרך	משימת דרך: זיהוי צמחים משבעת המינים: גפן, תאנה, תמר, רימון, זית. אפשר להסביר בדרך על שביל ישראל שבו התלמידים צועדים.	מש"צים מנהלים רישום נקודות.	20 דק'		
9	עין עוזי (4)	משימת חוליה: צמחייה	חוליה שקיבלה משימה על הרובד הביטוי מציגה אותה.	בשל גובה המים הרב, אין לאפשר כניסה של תלמידים לעין עוזי.	15 דק'	אגדת הקיסוסית (6) תנ"ך	

		<u>מצי, אלה ארצישראלית, זיתים, חרוב מצוי ואורן ירושלמי.</u> - אין לרדת אל אבן ספיר בשביל הישן.	כאן יש לקשר את הימצאות הצמחייה לפעולות הבירוא שעשה האדם על מנת להקים יישוב וחקלאות בהר – כי הר יהיה לך פי יער הוא ובראתו והיה לך תצאתיו (יהושע יז, יח). המורה יתייחס ליהושע יז, יד-יח				
10	הליכה לעין תמר (5)	הליכה	התייחסות למעיין הקטן שעל שמה של תמר נתן, בוגרת חוגי סיור שנפתה בגיל 21 בטיול בחו"ל.	כדאי לעצור לשתיה ליד שולחנות האירוח.	20 דק'		
11	הליכה לעין שריג	הליכה	יציאה מהאזור המיוער לאזור חשוף.	אפשר לערוך תרגיל לזיהוי טרסות גם בשלב זה ולא דווקא בפתחת הסיור.	20 דק'		
12	עין שריג (6)	משימת חוליה : <u>מתחברים למים – ניבים וביטויים העוסקים במים (7)</u>	חוליה שלישית תציג את משימת החוליה שלה בנושא מים.	בשל גובה המים, אין לאפשר כניסה של תלמידים לעין שריג.	15 דק'	<u>מתחברים למים – ניבים וביטויים העוסקים במים (7)</u>	
13	נקבה בעין שריג (7)	מציאת הנקבה של עין שריג	<u>תרגיל חקר וגילוי</u> – איתור מקור המים שממלאים את ברכת האגירה.	המורה יבקש מהתלמידים לאתר את מקור המים שממלאים את הברכה ואת התעלה.	20 דק'	פנסים	
14	מעגל שלי"ח	מעגל השלי"ח <u>וסיכום היש"מ</u>	<u>מעגל השלי"ח (11)</u> נושא: ההר כערש האומה		30 דק'		
15	הליכה לאוטובוס	חזרה דרך שביל הגייפים אל כביש הגישה לאבן ספיר	ירידה אל שביל הגייפים ומטה ממנו עד לחניון קק"ל שצמוד לכביש הגישה לאבן ספיר.		5 דק'		

חידון מצויר לתצפית מיד קנדי (2)

מאת : רונן לב

ע=ה

כ=צ

ג=ת

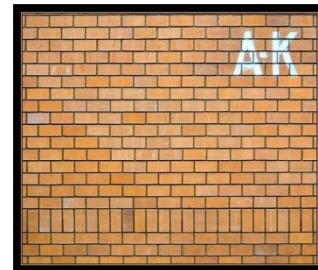

1

+ים

+ית

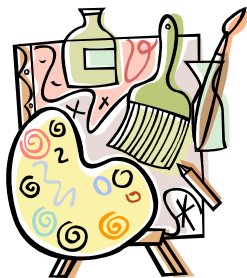
3

+ ית

2

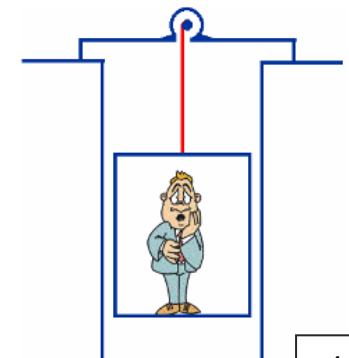
ר ↔ ש

ר=ן

5

לית=ה

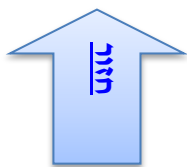

4

פתרונות לחידון מצויר

1. תל צובה
2. קריית-ענבים
3. קריית-יערים
4. מעלה-החמישה
5. מבשרת-ציון

משימת חוליה: מצאו דרך מקורית ומעניינת להצגת האגדה שלהלן.
שימו לב: המשימה תבוצע בקרבת חורבה שנקראת חירבת סעדים.

בכפר שעל שרידיו אנו יושבים, גדלה ילדה חרוצה וחביבה ושמה סעידה. מדי יום ביומו, הייתה סעידה יוצאת לרעות את צאן משפחתה, חוזרת הביתה ועוזרת לאמה בעבודות הבית.

יום אחד, החלו ליפול אסונות על משפחתה של סעידה. תחילה, חלה אביה ומת. אחריו חלו ומתו כל חמשת אחיה הגדולים של סעידה. סעידה ואמה נותרו שתייהן יחידות. הן דאגו זו לזו, טיפלו זו בזו, וכל אחת מהן הייתה עבור האחרת עולם ומלואו.

והנה, בוקר אחד, קמה סעידה וראתה כי אמה נפלה למשכב. סעידה נבהלה מאוד ורצה מבית לבית בכפר בבקשה שיעזרו לה למצוא תרופה לאמה החולה. אחד הזקנים בכפר ידע לספר על עז שחלבה מרפא כל מחלה הנמצאת בכפר המרוחק מרחק שני ימי הליכה.

סעידה יצאה מיד לדרכה, ועברה את מרחק ההליכה של שני ימים ביום אחד בלבד. היא הגיעה לבעלי העז, והם חלבו עבורה מיד כד שלם של חלב טרי, וללא שהיות היא יצאה מיד בדרכה חזרה לאמה החולה.

במרחק חצי שעת הליכה מהכפר, נשאה סעידה עיניה והבחינה בשמחה בבתי הכפר הקרובים. לפתע, מעדה ונפלה, הכד נשבר וכל החלב נשפך. סעידה החלה ממררת בבכי על החלב שנשפך, ולפתע הופיע מולה שיח' זקן.

"למה תבכי, ילדה?" שאל אותה השיח'.

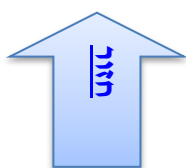
סעידה סיפרה את הסיפור כולו, והשיח' הרים את שברי הכד, והם התחברו בידיה לכד שלם. השיח' הזקן אחז באדמה, ובמאמץ רב סחט אותה אל תוך הכד, והכד התמלא בחלב העז המרפא.

סעידה הודתה לשיח' מקרב לבה. היא הגיעה לביתה והגישה את החלב לאמה, וזו הבריאה כהרף עין.

לאחר ימים מספר, נפטר השיח' הזקן והובא לקבורה. למחרת היום, הגיעו אנשים לפקוד את קברו וגילו כי גופתו מונחת על פני האדמה, כאילו לא נקבר מעולם. חזרו וקברו את השיח'. למחרת חזר הסיפור על עצמו, וכך אירע שלוש פעמים. אנשי הכפר לא ידעו מה לעשות. ישבו שני ימים ושני לילות לטכס עצה. ביום השלישי, הגיעה סעידה למקום שבו ישבו נכבדי הכפר.

סעידה סיפרה להם כיצד עזר לה השיח' עם החלב שנשפך, והוסיפה ואמרה, "היה נדמה לי כי אני שומעת קול באותה שעה. קול שאמר: יום יבוא ואקח ממך נקם על כך שסחטת אותי.

הבינו חכמי הכפר כי האדמה אינה מוכנה לקבל אליה את השיח'. הקריבו לה אנשי הכפר קרבנות והתפללו וביקשו ממנה שתסלח לשיח'. ואכן עוד באותו היום נקבר השיח' בפעם האחרונה, והאדמה קיבלה אותו אל קרבה. כל זאת תודות לתושייתה של סעידה שידעה להאזין לקולות האדמה. מאז, נקרא הכפר על שמה. (סעידה = מאושרת)

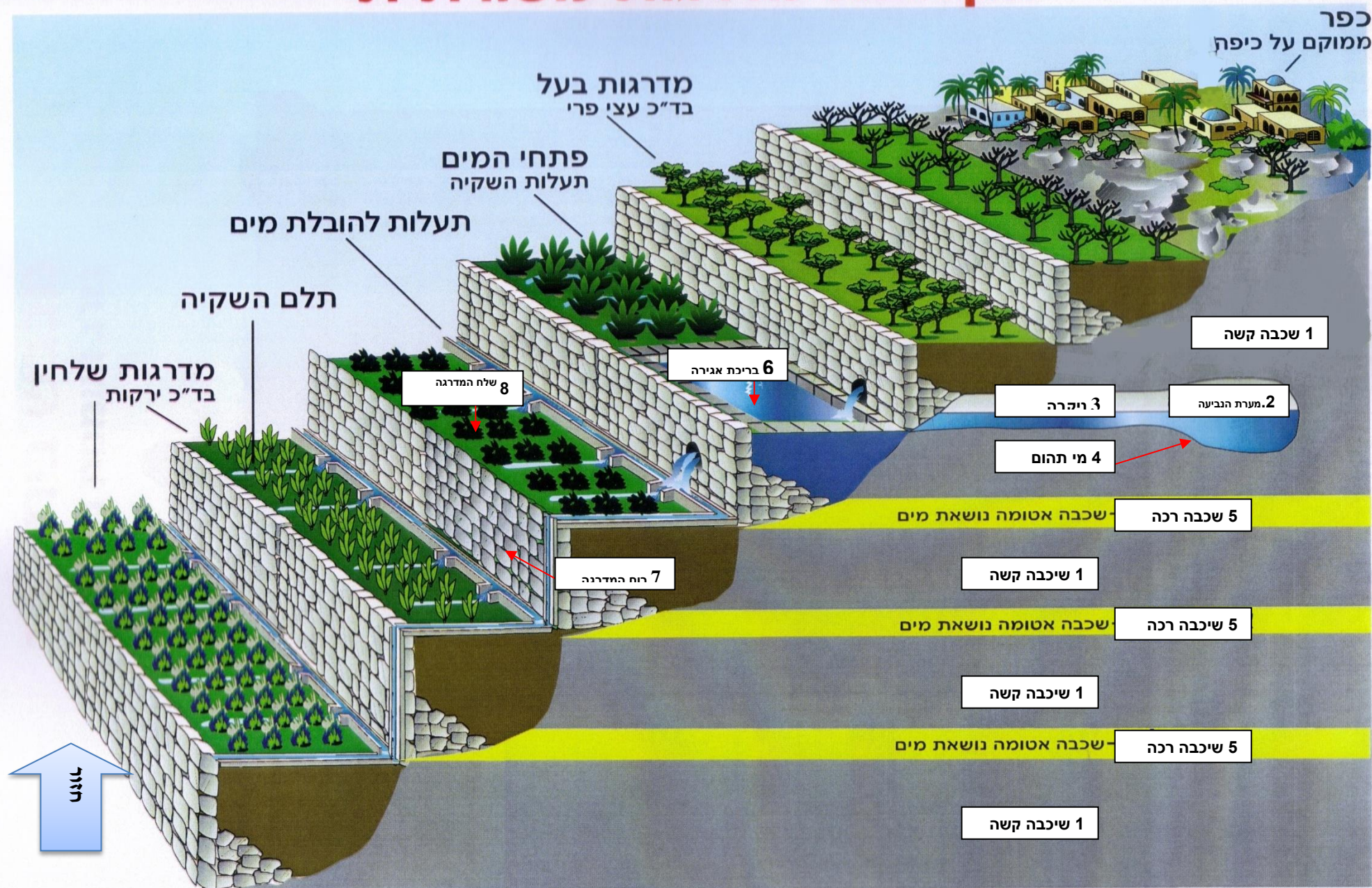

זיהוי חלקי הטרסה – משימת דרך (4)

התבוננו בשרטוט המדרגות החקלאיות שלהלן וזהו את החלקים השונים בטרסה (רום המדרגה, שלח המדרגה, שכבה קשה, שכבה רכה, שכבה מעורבת, סלע היסוד הקשה והמצוקי של ההר, סלע היסוד הרך של ההר, אזור חקלאות הבעל, אזור חקלאות השלחין, נקבה, מי תהום, ברכת אגירה, מערת נביעה, תעלות הובלה של מים ועוד. הציבו את המילים המודגשות במקום המתאים בתרשים).
יש לכם דקה לזהות את חלקי הטרסה השונים שבשרטוט בטרסה שבשטח מולכם. כל זיהוי נכון של פריט יזכה אתכם בנקודה.
הצעה: אל תצטקו את הזיהוי שלכם שמא תגלו אותו לקבוצות אחרות. פנו למשי"צ או למורה לבדיקת תשובותיכם.

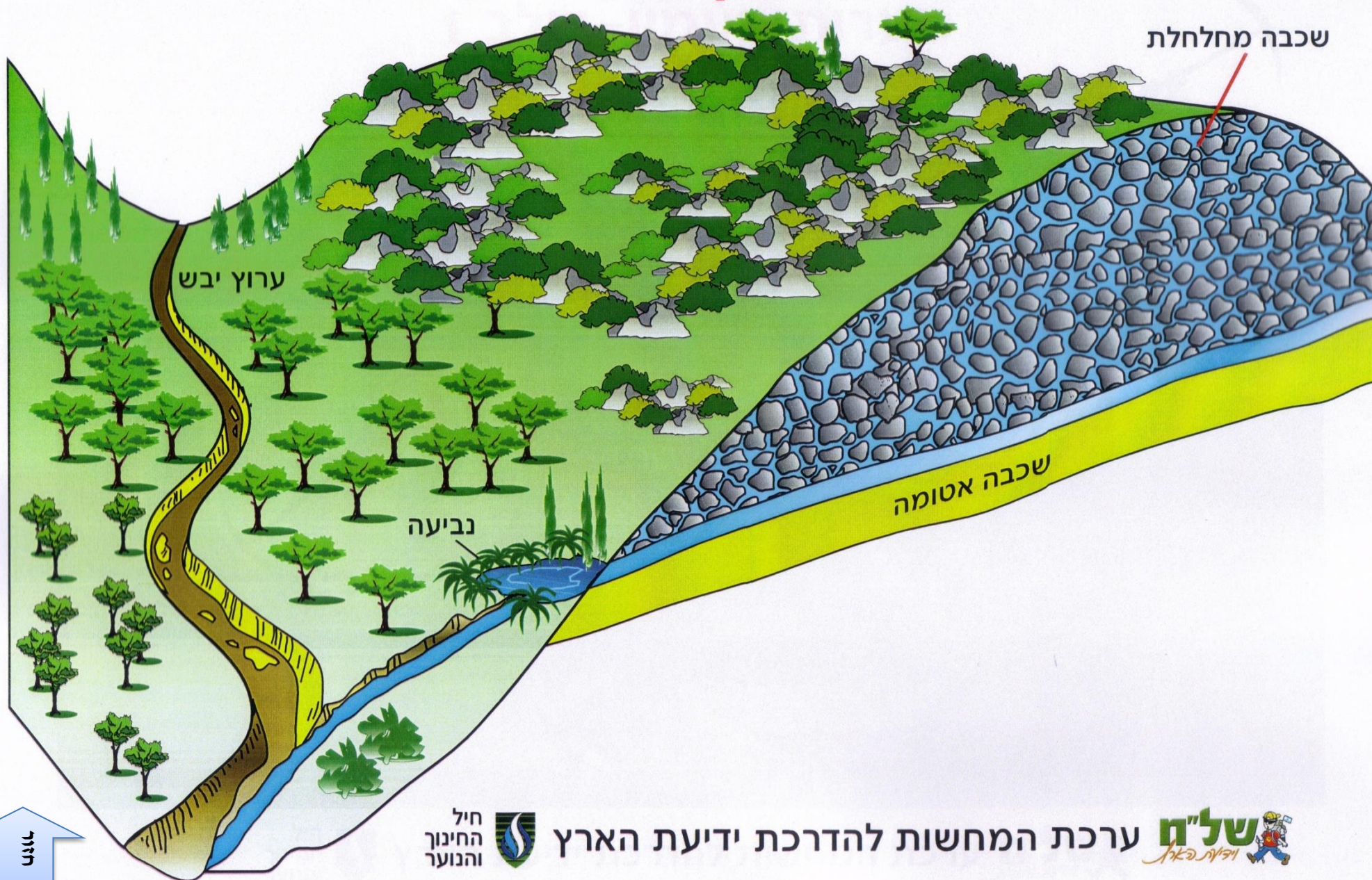

חקלאות מדרגות מסורתית

מעייין שכבה

היווצרות מעיין שכבה – תרשים (5)

חיל
החינוך
והנוער

ערכת המחשבות להדרכת ידיעת הארץ

של"ח
ידיעות בארץ

אגדת הקיסוסית (6)

משימת חוליה עליכם למצוא דרך מעניינת לזיהוי קיסוסית ולהצגת אגדת הקיסוסית ליתר הקבוצות.

בארץ רחוקה, לפני שנים רבות, חי נסיך יפה תואר וטוב לב, אבל נסיכה כלבבו לא מצא.

יום אחד, החליט אביו שעל בנו למצוא נסיכה ולהביא לממלכה יורש עצר צעיר. המלך אסף את כל עלמות החמד שבממלכה כדי שהנסיך יבחר מתוכן את בחירת לבו. באותה ממלכה, חיה נערה, קיסוסית שמה. בת למשפחה ענייה מרודה, נערה טובה וחרוצה, אך פוזלת במקצת. חייה של קיסוסית היו קשים מנשוא. כששמעה קיסוסית שמחפשים כלה לנסיך, הבינה שזה סיכוייה האחרון לזכות בחיים טובים, מה גם שהייתה מאוהבת בנסיך אהבה עזה.

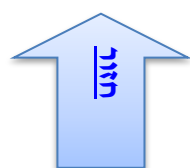
ביום הבחירה, הגיעה קיסוסית לארמון וכשאר בנות הממלכה, לקחה מספר וחיכתה. מספרה היה שתיים-עשרה. הנסיך עבר בין העלמות, החליף עמן מילים מספר והמשיך הלאה. לקיסוסית היה נדמה שהנסיך מצא בה עניין, וכבר הייתה בטוחה שהיא תהיה הנסיכה. כשהכריזו על הבחירה, עמדה קיסוסית מתוחה כולה, והנה הגיע הכרוז והכריז על המספר ש... שלוש-עשרה.

לבה של קיסוסית נשבר בקרבה. היא החליטה שאין יותר טעם בחייה והחלה רצה לכיוון ההרים, שם נעצה בלבה את הסכין שהייתה עמה. הנסיך הגיע לקחת את נסיכתו הנבחרת, אך לא, הוא לא התכוון למספר שלוש-עשרה, הוא חפץ בקיסוסית שעמדה לידה, כיצד יכול היה לשגות במספר?!... הנסיך רץ במהירות אחרי קיסוסית, אבל היה מאוחר מידי – קיסוסית כבר מתה. לנסיך היה עצוב כל כך שהחליט שגם בחייו אין טעם יותר והרג את עצמו על-יד קיסוסית.

במקום שמתה קיסוסית, צמח צמח שעליו דמויי לבבות, ופרותיו אדומים. על-ידו, במקום שבו מת הנסיך, צמח הקיסוס, שגם עליו דמויי לבבות. שני הצמחים מטפסים זה על זה ומשתרגים זה בזה...

קיסוסית, מתוך ויקיפדיה

מתחברים למים – ניבים וביטויים הקשורים למים (7)

משימת חוליה: להלן רשימת ניבים ופירושיהם.

עליכם להציג את הניבים בפני הכיתה בדרך מקורית.

שלוש הצעות להצגה:

(א) **בפנטומימה** (תבוצע על-ידי מש"צ או על-ידי תלמידים מתנדבים) – התלמידים יצטרכו

לנחש מהו הביטוי הקשור למים המוצג בה.

(ב) בעזרת **דף ההפעלה** שבעמוד הבא – התלמידים יידרשו לחבר את הניבים בקו לפירושיהם.

(תחרות בין החוליות).

(ג) במשחק זיכרון תחרותי – התלמידים ימצאו את הפירוש המתאים לכל ניב.

לאחר הצגת כל הניבים, המדריך יסביר את הניבים ויציג את מקורם.

באו מים עד נפש – המים הגיעו עד צוואר והוא כמעט טבע, בהשאלה: הרעה הגיעה לשיא.

המקור: **"הושיעני ה' כי באו מים עד נפש"** (תהלים סט, ב) – בעל המזמור טוען כי אינו יכול יותר,

הצרות כה רבות עד שהוא הגיע לקצה גבול יכולתו לסבול אותן.

לחם צר ומים לחץ – מזון במידה זעומה.

המקור: **"ונתן לכם ה' לחם ומים לחץ"** (ישעיהו ל, כ) – ישעיהו הנביא אומר לעם שגם בשעות המשבר

העתידות לבוא, יהיו להם מים ולחם, אם כי בצמצום.

יצק מים על ידיו – היה תלמידו.

המקור: **"ויאמר יהושפט האין פה נביא לה' ונדרשה את ה' מאותו ויען אחד מעבדי מלך ישראל ויאמר**

פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על-ידי אליהו" (מלכים ב, ג, יא). במסע המלחמה נגד מואב, אלישע

נקרא לעזור בדרך נסית, והוא מתואר כתלמידו של אליהו הנביא.

שתה מימיו – שאב דעת מפיו.

המקור: מסופר על חכמים שלמדו שיעור מפיו רבי אליעזר ורבי כאשר המורים ישבו על הקרקע. אמרו

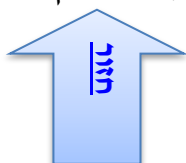
חכמים: **"מימיהם אנו שותים והם יושבים על גבי הקרקע, עשו להם ספסלים והעלו"** (בבא מציעא

פד ע"ב).

שלח לחמך על פני המים – כדאי להשקיע היום במשהו שיניב פרות רק בעתיד.

המקור: **"שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו"** (קהלת יא, א). בעל ספר קהלת מציע

לאדם לתכנן את העתיד בצורה מחושבת.

מילא פיו מים – שתק ולא פצה פיו.

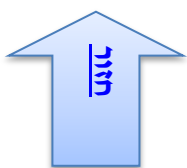
מתנהל על מי מנוחות – העניין עובר בשקט.

המקור: **"בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני"** (תהלים כג, ב). מזמור זה מדבר על הביטחון בה' שינחה את האדם בטוב. הטוב מתואר כזרימת מים שלווים הזמינים לאדם.
מי אפסיים – מים שאינם עמוקים, מים רדודים המגיעים עד כפות הרגליים.
המקור: **"בצאת האיש קדים וקו בידו וימד אלף באמה ויעבירני במים מי אפסיים"** (יחזקאל מז, ג). כשמראים ליחזקאל את בית המקדש ואת סביבתו, מעבירים אותו בנחל שבו זורמים מים. בתחילה המים נמוכים, מי אפסיים, לאחר מכן הם גובהים ומגיעים עד המותניים.

דף הפעלה: ניבים הקשורים במים

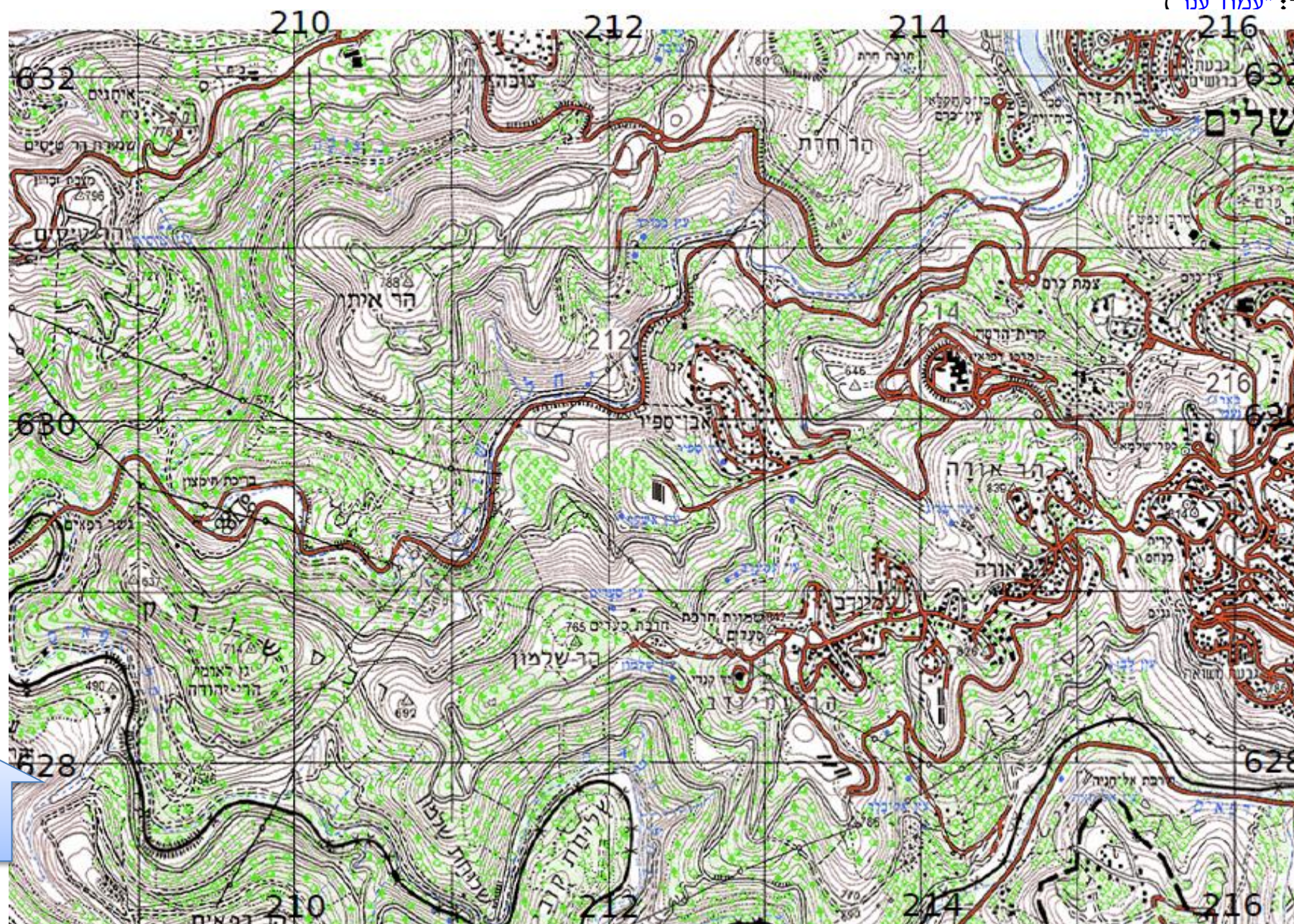
לפניכם רשימת ניבים הקשורים למים ופירושיהם. עליכם לחבר את הניב למשמעותו בקו.

לחם צר ומים לחץ	היה תלמידו
מי אפסיים	שתק ולא פצה פיו
מילא פיו מים	העניין עובר בשקט
יצק מים על ידיו	שאב דעת מפיו, למד ממנו
מתנהל על מי מנוחות	מים שאינם עמוקים
שתה מימיו	מזון במידה זעומה
שלח לחמך על פני המים	הרעה הגיעה לשיאה
באו מים עד נפש	להשקיע היום בשביל העתיד

התמצאות וניווט – מפה טופוגרפית של אזור היש"מ (8)

(מתוד: "עמוד ענן")

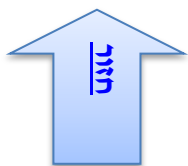
ניהול תצפית (9)

משימת חוליה: עליכם לנהל את הניווט של יתר הקבוצות ואת ההתמצאות שלהן בשטח לאורך היום.

1. חשבו על דרך יצירתית לעשות זאת בצורה תחרותית, מהנה וייחודית לאורך היום.
2. יש להתייחס לתכסית – שבילים, קווי מתח גבוה, חורבה, מעיינות, כבישים, יישובים (אבן ספיר), לולים ליד אבן ספיר, בית חולים הדסה עין כרם, אזורים מיוערים וכיו"ב.
3. יש להתייחס לתבליט – נחלים וגאיות, כיפות, אוכפים, שלוחות, קווי גובה וכיו"ב. היעזרו במפה הטופוגראפית לשם כך.
4. העבירו בדרך מקורית מידע קצר על היישובים ועל האתרים שבשטח: [אבן ספיר](#), [בית חולים הדסה עין כרם](#), [עין כרם](#), [קריית מנחם](#), הר איתן, [נחל שורק](#).

הנערה למורה :

יש להכין לתלמידים מקרא מתוך מפה סמ"ש "מבואות ירושלים", מס' 9

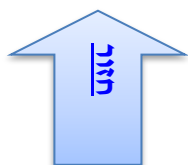
ניתוח משל הכרם של ישעיהו (ה, א-ח)

א אֲשִׁירָה נָא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי לְכַרְמוֹ: כָּרֶם הִנֵּה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן-שָׁמוֹן. **ב** וַיַּעֲזָקְהוּ וַיִּסְקָלְהוּ וַיִּטְעֵהוּ שָׂרֵק וַיִּבְנוּ מִגְדָּל בְּתוֹכּוֹ וְגַם-יָקֵב חֲצֵב בּוֹ וַיִּקְוּ לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בָּאֲשִׁים.
ג וַעֲתָה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ יְהוּדָה--שֹׁפֵטוֹ-נָא בִּינִי וּבִין כְּרָמִי. **ד** מֵה-לַעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ מִדּוֹעַ קִוִּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בָּאֲשִׁים. **ה** וַעֲתָה אוֹדִיעָה-נָא אֶתְכֶם אֶת אֲשֶׁר-אָנִי עֹשֶׂה לְכַרְמִי **הִסֵּר מְשׁוֹכְתּוֹ וְהָיָה לְבָעַר פְּרוֹץ גִּדְרוֹ וְהָיָה לְמֶרְמֶס. ו** אֲשִׁיתָהוּ בְּתֶה לֹא יִזְמַר וְלֹא יַעֲדֵר וְעַלָּה שְׁמִיר וְשִׁית וְעַל הָעֵבִים אֲצַנֶּה מִהַמְטִיר עָלָיו מָטָר. **ז** כִּי כָרֶם יִהְיֶה צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ יְהוּדָה נָטַע שְׁעָשׂוּעִיו וַיִּקְוּ לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׁפָּח לְצִדְקָה וְהִנֵּה צִעְקָה. {פ}

נקריא את **משל הכרם** ונפרט את העבודות השונות הנדרשות להכשרת השטח ההררי לעיבוד חקלאי:
ויעזקהו – לפי הדעה המקובלת, **עיזוק** היא החפירה בשדה על מנת להוציא את האבנים הגדולות מהשטח (יש גם דעה הטוענת כי מדובר בחפירה להוצאת שורשים הקיימים בקרקע).
ויסקלהו – סילוק ופינוי האבנים מהכרם.
ויטעהו שורק – שורק הוא ענף של הגפן או כינוי לזן מובחר של ענבים שעושים מהם יין אדום. כנראה המונח **"ויטעהו שורק"** משמעו כאן נטע גפן מזן מובחר.
ויבן מגדל בתוכו – בניית מגדל שמירה בתוך הכרם (שומרה).
וגם יקב חצב בו – ענבים טריים הם פירות רכים אשר מתקלקלים במהירות ולא ניתן להובילם למרחקים. לכן, על מנת למעט בהובלת הפרי, הקימו את היקב קרוב ככל האפשר לכרם. חציבת היקב (בסלע) בתוך הכרם עצמו פותרת את בעיות ההובלה והאחסנה.

כעת נדגים על הטרסה שאנו עומדים לידה את פסוקי המשל הממחישים את שקורה לטראסה אשר הוזנחה:
הסר משוכתו והיה לבער – **משוכה** היא הכינוי לגדר שנוצרה משיחי הסירה הקוצנית שנהגו לנטוע על גדר האבן אשר סביב הכרם. מטרת משוכת הסירה הקוצנית הייתה למנוע מבעלי חיים (לרוב בהמה דקה – כלומר, עזים וכבשים) את הגישה לתוך הכרם; **בער** – מלשון בהמה (כמו: **"ושילח את בעירו"**) – שלח את בהמתו). כלומר: כרם אשר מזניחים אותו, הגדר מוסרת ממנו והוא נהיה למרמס ולמאכל לבהמות השדה.

פרוץ גדרו והיה למרמס – משמעות נרדפת לנאמר לעיל.
ואשיתהו בתה – **בתה** הוא מקום אשר גדלים בו רק צמחים ירודים, כלומר: המקום חרב מבחינה חקלאית.
לא יזמר ולא יעדר – **זמירה** היא גיזום ענפי הגפן כדי שתתפתח בצורה טובה; **עידור** הוא יצירת סדקים ותיחוח האדמה כדי לאפשר חלחול מים לתוכה.
ועלה שמיר ושית – יעלו בו עשבי בר, קוצים ועשבים שוטים.

המסר הערכי: באחריותי לחזק את הזיקה שלי למורשת התרבותית של עם ישראל, הנטועה בהר, כיסוד לזהות היהודית והלאומית שלי, בגילוי סובלנות למגוון הדעות שבחברה הישראלית.

כללי שיחה

- א. שיחה במעגל.
- ב. דיבור ברשות.
- ג. משפט קצר.
- ד. הקשבה.
- ה. תגובה עניינית ולא שיפוטית.

שאלות מנחות

חלק משמעותי מהזהות היהודית והלאומית שלנו נובע מערכים תרבותיים-רוחניים ששורשיהם ברצועת ההר.

1. איזה דבר חדש עבורך למדנו היום ביש"מ?
2. אילו דברים שראינו היום ביש"מ מבטאים את הקשר בין התרבות החומרית בהר לתרבות הרוחנית של עם ישראל?
3. התרבות הרוחנית מלווה את עם ישראל לאורך הדורות ומתבטאת במועדים, בחגים, בטקסים, בשפה. מה זה מלמד? מה זה אומר לגבינו היום?
4. בחברה הישראלית יש הסכמה שההר הוא ערש האומה היהודית. עם זאת, גורלו של האזור בעידן של שלום שנוי במחלוקת. מהי המחלוקת? (יש לכוון לדעות הרווחות).

• חסידי ארץ ישראל השלמה: רוב הזרם הדתי-ציוני, "גוש אמונים", הרואה במדינת ישראל שלב בתהליך הגאולה של עם ישראל בארץ ישראל שאין לעצור בו עד השלמתו המלאה.

• המפלגות החילוניות-הימניות: קבוצה זו טוענת שיש לישראל צורך לשמור על מרחב ביטחוני מקסימלי להגנתה, עד אשר יכירו הערבים באמת ובתמים בזכותו של העם היהודי למדינה עצמאית בארץ ישראל.

• חסידי הפשרה הטריטוריאלית: מאמינים כי השמירה על אופייה היהודי הדמוקרטי של מדינת ישראל ועל ביטחונה הלאומי יושגו דווקא על-ידי תנאים אזוריים שיוצרים הסכמי קבע המעוגנים בהחלטות בינלאומיות, נוסף לתנאים אחרים כמו עליונות צבאית.

• חסידי שתי מדינות: יש צורך לוותר על חלקים מארץ ישראל במטרה לשמור על רוב יהודי בתחומי הארץ.

5. במה מתבטאת מחלוקת זו בחיי היומיום שלנו וכיצד אתה נוהג במקרים אלה?
6. כיצד עליי לנהוג כלפי בעלי דעות המנוגדות לדעות שלי? מדוע?

נסיים את השיחה בקטע מ"רשמי דרך" של [יצחק בן-צבי](#), הנשיא השני של מדינת ישראל

עונג ארץ ישראל

מראשית ימינו בארץ הרבינו להתהלך בה. בכל יום חופשה היינו עורכים, רחל ואני ועמנו עוד חבר או שניים, טיולים ארוכים וקצרים ברחבי הארץ ובסביבה הקרובה לירושלים. הטיולים ברגל גרמו לנו עונג מיוחד במינו – עונג ארץ ישראל. בהתרחקנו מהעיר והמונה, התאחדנו לא רק עם הטבע, עם טבעה של המולדת, אלא חזרנו אל הדורות הקדומים, אל דורות אבותינו שצלליהם מרחפים עד היום על הריה ועמקיה, חורבותיה ושממותיה. מהטיולים הללו למדנו את העבר ואת ההווה, ובהם חלמנו על העתיד.

[יצחק בן-צבי](#) (1972), רשמי דרך, ירושלים: יד יצחק בן-צבי.

[דברים יא, י-יא](#)

[יהושע יז, יד-יח](#)

[ישעיהו ה, א-ח](#)

ביבליוגרפיה מומלצת

1. אביצור, שמואל (1976), **אדם ועמלו, אטלס לתולדות כלי עבודה ומתקני יצור בא"י**, כרטא.
2. בן-יעקב, יוחנן (1995), **אהבת נוף וזיקת מולדת – לקט קטעי מקרא ועיון למדריך ולמסייר בארץ ישראל**, בית ספר שדה כפר-עציון.
3. הופמן, יאיר (1999), **ספר ישעיה**, בתוך: גרשון, גליל (עורך ראשי), **עולם התנ"ך**, תל-אביב: דברי הימים.
4. הראובני, נגה, **טבע ונוף במורשת ישראל**, נאות-קדומים, פרק א'.
5. הראל, מנשה (2005), **קדמוניות נופי ארץ ישראל – הביוגרפיה של העם על-פי הגיאוגרפיה של הארץ**, אור-יהודה: זמורה-ביתן.
6. שפניר, יוסי ורוזנסון, ישראל (תשס"ג), **מקורות על מקומות – מורשת ישראל בשדה**, ירושלים: החברה להגנת הטבע בשיתוף גף שלי"ח במינהל חברה ונוער.

קישורים אינטרנטיים נוספים

- אתר [עמוד ענן](#)
- הרי ירושלים – [ויקיפדיה](#)
- הרי ירושלים – [מסע אחר](#)
- [חקלאות מדרגות מסורתית – תרשים](#)
- [יער עמינדב](#)
- [ניבנכון](#) – ניבים, מטבעות לשון ופתגמים
- [רציונל סדנות השל"ח וידיעת הארץ המעודכנות](#)
- [תלמידי תיכון משקמים את עיינות עמינדב](#)

